

Sila spomina:

o Josipini Turnograjski ob 190-letnici njenega rojstva

Na gradu Turn pri Preddvoru je bilo zadnji nedeljo v maju zelo živahno: promet je bil v pod hribe umaknjeno vasico Potoče že od jutranjih ur sploh za nedeljo močno povečan, po sveže pokošenih travnikih pod gradom pa so se krepko v nedeljski popoldan razlegale znane viže narodnozabavne glasbe. Oskrbovanci in zaposleni v Domu starejših občanov Preddvor so z radostnim praznovanjem praznovali 75 let, odkar sta grad in njegova okolica postala dom vojnim sirotam, ostarelim in bolnim. Seveda socialna dejavnost ni bila osnovna funkcija gradu z dolgo, vsaj 600 let staro zgodovino; njegov zadnji lastnik je bil Karl Palm, nečak Otona pl. Detela, med lastniki gradu pa so se med drugim zvrstili tudi celjski grofje, Habsburžani, Egkhi, Dinzli, pl. Angerburgi, in Gandini, pl. Lilienstein. Od Vincenca Gandina, pl. Lilienstein, je grad leta 1793 kupil Martin Urbančič, sicer upravitelj posesti Brdo pri Kranju v lasti barona Žige Zoisa, pl. Edelstein, in stari oče prve slovenske pesnice, pisateljice, pravljíčarke in skladateljice Josipine Turnograjske.

Jožefa (Josipina) Konstanca Ana Urbančič z vzdevkom »Turnograjska« (1833–1854)

Spomin na mlado, prezgodaj preminulo umetnico tudi v tem kraju ni povsem usahnil: na to, da je bil grad nekdanj prav tako njen dom, nas spomnijo njen doprski kip na pročelju gradu, spominska soba v gradu s posamičnimi faksimili in različnimi artefakti/reprodukcijami ter senčnica Josipine Turnograjske, ki jo krasijo mogočna stara drevesa, med katera je rada zahajala. Josipini so se z izbiro imena Josipinke poklonile članice lokalnega ženskega pevskega zbora, po njej pa se imenuje tudi kulturno društvo, ki je leta 2011 nastalo na pobudo ddr. Mire Delavec Touhami in je med drugim lani organiziralo že 11. natečaj za najboljše ljubezensko pismo. Ddr. Delavec Touhami je s svojim znanstvenim in literarnim delom v preteklih dveh desetletjih pomembno vplivala na boljše poznavanje in razumevanje Josipininega življenja in delovanja ter njenega pomena za slovenski prostor. Kratak pregled življenja in dela Josipine Turnograjske se v nadaljevanju opira predvsem na najpomembnejše delo ddr. Delavec Touhami z naslovom *Moč vesti*,¹ v

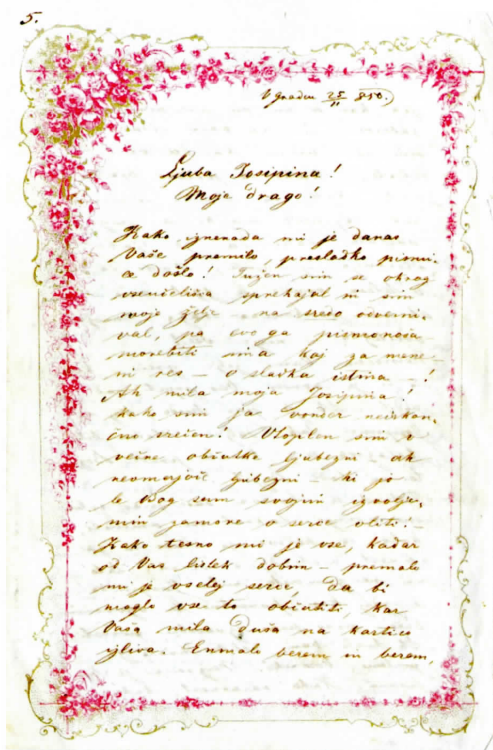
katerem so med drugim prvič objavljena Josipinina zbrana dela.

»Bister um ji je dobitljivi stvarnik v bistri glavici prižgal.«²

Josipini je bilo osem let, ko ji je umrl oče Janez Nepomuk in za seboj vdovi Jožefini Urbančič, rojeni Terpnici, poleg Josipine zapustil še dva njena mlajša brata, Janka in Fidelisa. Ker v Preddvoru še ni bilo šole, so otroke na materino povabilo poučevali upokojeni mestni učitelj Alojz Potočnik, ki je Josipino poučeval v glasbeni teoriji, Alojz Globočnik, ki jo je učil igrati na klavir, preddvorski kaplan Janez Kastelic, ki jo je med drugim učil latinščino in italijanščino (francoščine in grščine se je lotila sama, pozneje je poučevala tudi svoja dva mlajša brata) in poznejši preddvorski kaplan Lovro Pintar (1814–1875), goreč rodoljub, ki jo je učil zgodovino, zemljepis, matematiko in verouk.³ Pod vplivom in mentorstvom slednjega je začela tudi sama pisati sprva krajše, nato pa vedno daljše povesti izključno v slovenskem jeziku; v kratkem ustvarjalnem obdobju treh let je napisala (ohranjenih) 38 proznih del, v katerih prevladujejo zgodovinske povesti, in tri lirične pesmi.

»Kmalto oba spoznata, vidita, da so nju duši ena za drugo ustvarjene, vidita, da jeden brez družiga ne more več srečen biti.«⁴

Lovro Pintar je bil tudi tisti, ki je v poznem poletju leta 1850 na Turn pripeljal svojega dobrega prijatelja, pesnika, pozneje odvetnika, politika in prvega predsednika Slovenske matice Lovra Tomana (1827–1870), s katerim si je Josipina do leta 1854 izmenjala več kot tisoč pisem, ki jih danes hrani Rokopisni oddelek NUK-a; iz njih lahko razberemo resnično naklonjenost in predanost tako na osebni ravni kot tudi slovenski besedi in slovenskemu narodu. Iz Gradca, kjer je študiral, ji je pošiljal klavirska dela in različno slovansko literaturo, jo spodbujal k pisanju in spremljal njeno delo. Njuna ljubezenska zgodba žal ni trajala dolgo; Josipina je bila bolešno dekle, poleg tega pa jo je v zadnjem letu življenja presenetila

Pismo Lovra Tomana Josipini; vir dLib

Lovrova poteza s preklicem poroke, če prej njena družina ne uredi primerne dote. Posest, ki jo je njena mati že tako nameravala prodati, je bila v dolgovih, zato sta ji na pomoč priskočila stric Fidelis in njegova žena. Lovro je bil z izkupičkom zadovoljen, saj se je poroka zgodila v septembru leta 1853 v grajski kapeli na Turnu, ki jo je vodil njun prijatelj, omenjeni kaplan Lovro Pintar. Po poroki se je vsa Josipinina družina preselila v Gradec, kjer je po splavu konec decembra v maju 1854 predčasno rodila mrtvorojenega otroka. Žalost, ki je že z Lovrovo hladno potezo počasi začela najedati že tako slabotno zdravje, je terjala svoj davek: še ne 21-letna je v Gradcu 1. junija 1854 preminila.

»Goreča ljubezen do svoje mile domovine napolnjuje njegovo blago serce.«⁵

Lovra Tomana je, kot je razbrati iz pesmi, pisem in objavljenihotic, njena smrt močno prizadela. Z njenim bratom Jankom sta ji v Gradcu na grob postavila velik marmorni spomenik, katerega pomanjšana kopija stoji danes na jasi ob grajski kapeli gradu Turn. Toman je v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* istega leta popisal njeno literarno

1 Delavec, Mira. *Moč vesti: Josipina Urbančič Turnograjska, prva slovenska pesnica, pisateljica in skladateljica*. Založba Primus, Brežice: 2009.

2 Iz novele *Vilica* (nastala l. 1851, bila neobjavljena).

3 Za glasbo bojda ni bil nadarjen, kot je sam zapisal o sebi, naj bi »novo mašo stokal, ker peti znam slabo.«

4 Iz novele *Vilica* (nastala l. 1851, bila neobjavljena).

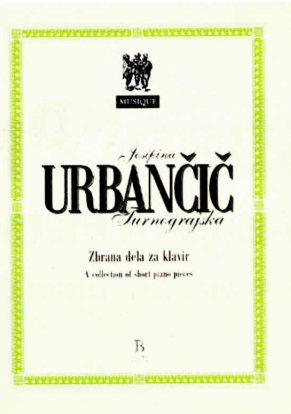
5 Iz junaške narodobudne črtice *Slavjanski mučenik* (objavljena l. 1851 v *Slovenski bčeli*).

Josipina Urbančič Turnogradska: edina njena fotografija, objavljena v reviji Dom in svet (hrani Rokopisna zbirka NUK); vir spletna stran časopisa Delo

zapuščino, ki naj bi jo v prihodnosti izdal v knjižni obliki, vendar se to v času njegovega življenja ni zgodilo. Njen ustvarjalni opus pa poleg literarnih del, ki se odlikujejo po živitem pripovedovanju in krasnih opisih pokrajine, vsebuje tudi peščico ohranjenih vokalno-instrumentalnih in instrumentalnih del, zaradi česar Josipino štejemo kot prvo slovensko skladateljico; vprašanje ostaja, kako bi se njena ustvarjalnost razvijala tudi na tem področju, če bi v Gradcu in morda pozneje še v katerem bolj živahnem kulturnem mestu nadalje razvijala svoj talent ... Kar za njo ostaja nam znana, priča o solidno tehnično podkovani skladateljici in pianistki s talentom za izvirno melodično invencijo: nekatera izmed njenih del so ohranjena le v rokopisih, ki jih še danes hrani NUK in so dostopna tudi prek portala dLib, njena zbrana klavirska dela (*Spominčice*, *Milotinke*, *Zoranka* in *Zoridanka*) pa od lani najdemo tudi v tiskani različici.⁶ V primeru njenih klavirskih del gre za tipičen odsev časa brez sodobnih medi-

jev in naprav, ko so se ob večerih pogosto še družili ob glasbi, peli in tudi plesali (kar Josipina v pismih večkrat omeni). Tudi oblikovno gledano gre za tipično salonsko glasbo tega časa – valčke in polke, ki se s periodičnostjo in harmoničnimi postopi nagiba bolj h klasicistični kot romantični ustvarjalnosti, čeprav postaja v njenem času glasbena govorica v večjih kulturnih središčih po Evropi pri oblikovanju melodij, rabi harmonij in formalnem oblikovanju vedno bolj svobodna in drzna (F. Schubert denimo umre pet let pred njenim rojstvom in le leto po L. van Beethovnu, ki je s svojim delom močno vplival na smer glasbenega razvoja; sicer pa v času njenega zorenja ustvarjajo tudi R. Schumann (umre 1856), F. Chopin (umre 1849), F. Liszt, ki leta 1848 napiše prvo simfonično pesnitev, R. Wagner, čigar *Tannhäuserja* so v Dresdnu izvedli leta 1845 ...). A na gradu Turn, pa tudi v narodnoprebudnih krogih v večjih kulturnih središčih, kot je Ljubljana, kjer se je občasno tudi zadrževala družina Urbančič, je imela glasba, kot omenjeno, vendarle drugačno vlogo, kar je ob poslušanju, analizi in tudi izvajanju vedno dobro imeti

v mislih. Če se za hip še enkrat pomudimo pri njenih klavirskih skladbah: odlomek iz *Spominčic* si bralci in poslušalci radijskega programa Ars že ob branju teh vrstic lahko priključijo v spomin, saj je že vrsto let avizo k istoimenski radijski oddaji, v celoti pa lahko omenjene štiri skladbe slišimo na zgoščenki z naslovom *Na gladini spomina*, ki jo je lani založila ZKP RTV. Na zgoščenki poleg Josipinih klavirskih del najdemo še samosppeva *Tri rožice* in *Občutki* od sicer ohranjenih treh vokalno-instrumentalnih skladb (tretja je *Zdravlica*, kjer se solistu ob klavirju pridruži še zbor); vsa tri dela so nastala na besedila njenega bodočega moža in imajo narodnoprebudno vsebino. Po lirčnosti izraza vsekakor izstopajo *Občutki*, s katerimi je na prvi graški bésedi v organizaciji Lovra Tomana, ki se je skladateljica sicer ni udeležila, navdušila zbrano občinstvo, kar so v *Slovenski bčeli* pospremili z naslednjimi besedami: »[...] Nje glas oživuje v besedah izrečene mertve 'občutke' in se vliva v persih, ki redijo prečudno neizrekljivo hrepenenje, kakor bi mu prostil cesto, kakor bi bil mu kazal, kakor bi ga v glasih – izrekel. Tako je dopadla, da se je morala ponoviti. – Slava ti blaga Slovenka!«

Slava ti, blaga Slovenka!

Josipina Toman, rojena Urbančič, ki se je sama podpisovala kot Josipina Turnogradska, je kratkosapno življenje zajemala z veliko mero; bila je bistra, nadarjena in radostna, hkrati pa občutljiva in dovzetna za družbena vrenja, ki so zajela tudi takratno slovensko ozemlje, ki je še dolga leta ostajalo pod tujim jarmom. Dobro je poznala besedo *svoboda*. Občudovala je Prešerna in njegovo delo in tudi sama je slovenski jezik prav posebej začutila; njena literarna dela so za tisti čas besedno bogata in jezikovno spretna, njena vokalno-instrumentalna dela se ozirajo na specifično spevnost slovenskega jezika, ki se od drugih jezikov razlikuje. S svojim delom ostaja v naši zavesti ne le kot ena prvih ženskih ustvarjalok, temveč tudi kot ena prvih, ki so slovenskemu leposlovju orali ledino; v jubilejnem letu 2023 se je spominjamo tudi z mednarodnim simpozijem in koncertom z naslovom *Prva dama slovenskega rodoljubnega Olimpa* na gradu Turn točno mesec dni pred njenim siceršnjim rojstnim dnevom.

Aleksandra Gartnar Kastelic

⁶ Izdala založba Bogataj v sodelovanju s Kulturnim društvom Josipine Turnogradske.